

24 Sept.'22

**Borodin
Quartet**

Henry Le Boeuf Hall, Bozar

Borodin Quartet

Ruben Aharonian & Sergei Lomovsky,

viool · violon

Igor Naidin, altviool · alto

Vladimir Balshin, cello · violoncelle

Pyotr Ilyich Tchaikovsky NL-FR

1840–1893

Strijkkwartet nr. 1 in D ·

Quatuor à cordes n° 1 en ré majeur, op. 11 (1871)

- ✓ Moderato e semplice
- ✓ Andante cantabile
- ✓ Scherzo: Allegro non tanto e con fuoco
- ✓ Finale: Allegro giusto

Alexander Borodin NL-FR

1833–1887

Notturmo, uit Strijkkwartet nr. 2 ·

extrait du Quatuor à cordes n° 2 (1881)

pauze · pause

Dmitry Shostakovich NL-FR

1906–1975

Strijkkwartet nr. 15 in es · Quatuor à cordes

n° 15 en mi bémol mineur, op. 144 (1974)

- ✓ Elegie: Adagio, attacca Serenade
    - ✓ Adagio, attacca
  - ✓ Intermezzo: Adagio, attacca
  - ✓ Nocturne: Adagio, attacca
  - ✓ Treurmars: Adagio molto, attacca
    - ✓ Epiloog: Adagio
-

Ode aan de Russische kwartetkunst

Als er een Russische strijkkwartettraditie is, dan begint die zonder twijfel bij het eerste strijkkwartet van Pjotr Tsjaikovski en dan is Dmitri Sjostakovitsj met zijn vijftien indrukwekkende kwartetten de ongekroonde koning van het genre. Samen overspant hun oeuvre een periode van honderd jaar boeiende Russische én muzikale geschiedenis. Alexander Borodin componeerde slechts twee strijkkwartetten, maar maakte daarmee genoeg indruk om zijn naam te lenen aan het Borodin Quartet.

Pjotr Tsjaikovski

Tsjaikovski (1840–1893) componeerde zijn *Eerste Strijkkwartet* toen hij 31 was. Het was in 1871, een periode waarin de Russische bevolking snel groeide onder het hervormingsgezinde beleid van tsaar Alexander II. Naast de vele geopolitieke ondernemingen, waaronder het beëindigen van de Krimoorlog, schafte hij in Rusland de lijfeigenschap af en investeerde hij fors in onderwijs. Tsjaikovski was op dat moment een relatief onbekende docent aan het Conservatorium van Moskou. Wanneer hij een concert wilde organiseren met zijn eigen muziek bood violist Ferdinand Laub aan om gratis te spelen met zijn strijkkwartet. Aangezien er geen

budget was voor een groot orkest ging Tsjaikovski graag in op dat voorstel en componeerde hij zijn *Eerste Strijkkwartet*.

De invloedrijke dirigent Hans von Bülow was in de wolven over het kwartet dat tijdens dit concert boven de doopvont werd gehouden. Uit de Franstalige briefwisseling met Tsjaikovski leren we echter dat het stuk niet meteen overal aansloeg. Toen de componist het werk aanbood bij de uitgeverij van Vasily Bessel in Sint Petersburg ving hij bot. Dirigent en componist Anton Rubinstein, die ook bij deze uitgeverij zat, had een negatief advies gegeven. Deze tegenslag (en als we tussen de regels van Tsjaikovski's brief lezen ook wel vernedering) zou echter niet verhinderen dat dit strijkkwartet één van zijn bekendste en meest geliefde stukken zou worden.

Tsjaikovski toont in deze compositie dat hij de stijl en techniek van het genre volledig beheerst. De helderheid en transparantie in het eerste en vooral het laatste deel roepen de schrijftuur van Mozart op, zonder volledig terug te keren naar de klassieke stijl. De versmelting van de klassieke traditie en de eigentijdse cultuur komt het sterkst tot uiting in de twee middelste bewegingen. Hier verweeft de componist het nobele genre van het strijkkwartet met melodieën uit de Russische volksmuziek. In het scherzo kiest hij voor pittige dansritmes met onverwachte accenten. De emotionele kern van het strijkkwartet zit in het langzame tweede deel, het *Andante Cantabile*. De pure eenvoud van de openingsmelodie is ontwapenend en zou (althans volgens het dagboek van Tsjaikovski zelf) de schrijver Lev Tolstoj tot tranen toe hebben bewogen

tijdens de uitvoering. Na deze eigen melodie presenteert Tsjaikovski een bestaand volksliedje in de viool. Het gaat om het ietwat banale lied “*Vanya zat op de bank, een glas rum in te schenken*”, dat hij een werkman had horen zingen toen hij op bezoek ging bij zijn zus in Oekraïne.

Alexander Borodin

Ook bij Borodin (1833–1887) primeert de melodie op alle andere muzikale parameters, zeker in het langzame deel van zijn tweede strijkkwartet: *Notturmo*. Nadat de cello en de viool elk op hun beurt de nachtelijke melodie hebben voorgesteld, wordt de muziek levendiger. Binnen de donkere contouren van de nacht ontwaren we steeds meer emoties, alsof onze ogen geleidelijk aan wennen aan de duisternis. Toen Borodin deze muziek componeerde, was hij al meer dan tien jaar bezig aan zijn operaproject *Prins Igor*, waarin hij veel aandacht besteedde aan typische melodische wendingen uit verschillende volksculturen. Echo's daarvan zijn te horen in de exotische motieven die zich tijdens deze nocturne in het oor nestelen.

Het jaar 1881 was een betekenisvol jaar voor Borodin. Hij was erg geraakt door het overlijden van Modest Mussorgski in maart en bracht de zomer door in Duitsland met onder andere een bezoek aan Franz Liszt. In die periode componeerde hij dit tweede strijkkwartet, één van de laatste grote werken die hij zou voltooien. Tijdens de laatste vijf jaar van zijn leven zou hij steeds minder aan componeren toekomen. Wel kende hij meer en meer succes buiten Rusland, niet het minst in

België dankzij het patronaat van de Belgische gravin Louise de Mercy-Argenteau.

Dmitri Sjostakovitsj

Tussen 1938 en 1974 componeerde Sjostakovitsj (1906–1975) niet minder dan vijftien strijkkwartetten. Het spreekt voor zich dat deze composities erg verschillend zijn, al was het maar omdat ze tijdens verschillende periodes in de woelige Russische (cultuur)geschiedenis tot stand kwamen. De strijkkwartetten 11, 12, 13 en 14 droeg hij op aan de leden van het Beethoven Kwartet, die toen al meer dan 30 jaar zijn muzikale bondgenoten waren. Het vijftiende en laatste strijkkwartet droeg hij aan niemand op, waardoor het werk vaak gezien wordt als een soort requiem voor zichzelf. Opmerkelijk is dat vijf van de zes delen als tempoaanduiding 'Adagio' (langzaam) krijgen. De enige uitzondering is het voorlaatste deel, een dodenmars in tempo 'molto adagio'.

De muziek in dit strijkkwartet is overwegend langzaam en duister, en nodigt de luisteraar uit om te vertragen. Sjostakovitsj schuwt daarbij de radicale middelen niet. Zo is het eerste deel een ascetische oefening in het componeren met eenvoudige ritmes en gedragen tonen. Op geen enkel moment breekt de muziek uit; ze cultiveert eerder de saaiheid. Volgens een gekende anekdote zou de componist de muzikanten van het Beethoven Kwartet gevraagd hebben om het zo te spelen dat de vliegen dood uit de lucht zouden neervallen en dat het publiek de zaal zou verlaten

uit pure verveling. In de vijf volgende delen verkent het strijkkwartet wel degelijk andere emoties, maar de donkere wolken trekken nooit volledig weg.

Niet alleen houdt Sjostakovitsj doorheen het werk vast aan hetzelfde langzame tempo, hij ontzenuwt ook de harmonie van het werk.

Meerdelige composities zoals strijkkwartetten of symfonieën halen hun overkoepelende spanning uit de afwisseling van verschillende toonsoorten. Hier is elke beweging geworteld in de toonaard van mi bemol. Ondanks deze stevige verankering vertakt de muziek zich op een schijnbaar atonale manier waardoor de melodieën en samenklanken haast gewichtloos worden. Het is een interessante paradox in deze compositie.

Klaas Coulembier

Ode à l'art russe du quatuor à cordes

S'il existe une tradition russe du quatuor à cordes, c'est certainement avec le *Premier Quatuor à cordes* de Piotr Tchaïkovski qu'elle débute ; Dmitri Chostakovitch devient ensuite le roi incontesté du genre avec ses quinze quatuors, tous aussi impressionnants les uns que les autres. Ensemble, leurs œuvres couvrent une centaine d'années de l'histoire musicale russe. Alexandre Borodine n'a composé que deux quatuors à cordes, mais ceux-ci sont d'une telle qualité que le Quatuor Borodine a choisi de s'associer à son nom.

Piotr Tchaïkovski

Tchaïkovski (1840–1893) composa son **premier quatuor à cordes** en 1871, à l'âge de 31 ans, à une époque où la population russe connaissait une croissance rapide grâce à la politique réformiste du tsar Alexandre II. Outre de nombreuses entreprises géopolitiques, dont la fin de la guerre de Crimée, il abolit le servage et investit massivement dans l'éducation. Tchaïkovski, alors un professeur relativement peu connu au Conservatoire de Moscou, nourrit un jour l'idée d'organiser un concert avec ses propres œuvres. Vu qu'il n'était pas possible de réunir un budget pour rémunérer un grand orchestre, Tchaïkovski accueillit à bras

ouverts la proposition du violoniste Ferdinand Laub : l'ensemble de ce dernier interpréterait bénévolement le quatuor composé par Tchaïkovski pour l'occasion.

L'influent chef d'orchestre Hans von Bülow fut enchanté par l'exécution de ce *Premier Quatuor à cordes*. Cependant, on lit dans sa correspondance – en français – avec Tchaïkovski que la pièce ne fut pas populaire d'emblée. Sa proposition de publication à l'éditeur Vasily Bessel à Saint-Pétersbourg resta sans réponse. Le chef d'orchestre et compositeur Anton Rubinstein, également publié chez cet éditeur, avait en effet donné un avis négatif. Ce revers (et cette humiliation, comme on peut le lire entre les lignes de la lettre de Tchaïkovski) n'empêcherait cependant pas l'œuvre de devenir l'une de ses pièces les plus connues et appréciées.

Dans ce quatuor, Tchaïkovski démontre sa parfaite maîtrise du style et de la technique. La clarté et la transparence du premier et surtout du dernier mouvement évoquent l'écriture de Mozart, sans revenir complètement au style classique. La fusion de la tradition classique et de la culture contemporaine s'affirme particulièrement dans les deux mouvements centraux. Le compositeur y entrelace le genre noble du quatuor à cordes et les mélodies issues de la musique traditionnelle russe. Dans le scherzo, il opte pour des rythmes de danse vifs aux accents inattendus. L'*Andante cantabile* constitue le cœur vibrant de la pièce. La simplicité de la mélodie d'ouverture de ce mouvement lent est d'une pureté désarmante ; si l'on en croit le journal de Tchaïkovski, son exécution aurait arraché

quelques larmes à l'écrivain Lev Tolstoï. Après cette mélodie, un air folklorique apparaît au violon. Il s'agit de la chanson *Vania s'est assis sur le banc, se versant un verre de rhum*, que le compositeur entendit chantée par un ouvrier lors d'une visite chez sa sœur en Ukraine.

Alexandre Borodine

Chez Borodine (1833–1887) aussi, la mélodie prime tous les autres éléments, notamment dans **Notturmo**, le mouvement lent de son *Deuxième Quatuor à cordes*. Après présentation de la mélodie de nocturne successivement par le violoncelle et le violon, la musique s'anime progressivement. Dans les contours sombres de la nuit, les émotions sont de plus en plus perceptibles, comme si nos yeux s'habituèrent peu à peu à l'obscurité. Lorsque Borodine composa cette œuvre, il travaillait déjà depuis plus de dix ans à son projet d'opéra *Prince Igor*, dans lequel il accorde une grande attention aux tournures mélodiques typiques de diverses cultures populaires. On peut en entendre les échos dans les motifs exotiques de ce nocturne.

L'année 1881 fut importante pour Borodine. Profondément touché par la mort de Modeste Moussorgski en mars, il passa l'été en Allemagne pour y rendre visite notamment à Franz Liszt. C'est à cette époque qu'il composa son *Deuxième Quatuor à cordes*, l'une de ses dernières œuvres majeures achevées. Pendant les cinq dernières années de sa vie, il composerait de moins en moins, tout en connaissant de plus en plus de succès hors

de Russie, et notamment en Belgique, grâce au mécénat de la comtesse belge Louise de Mercy-Argenteau.

Dmitri Chostakovitch

Entre 1938 et 1974, Chostakovitch (1906–1975) composa pas moins de quinze quatuors à cordes. Ces œuvres sont évidemment très différentes les unes des autres, ne serait-ce que parce qu'elles furent écrites à des périodes différentes de la turbulente histoire (culturelle) russe. Il dédia les Quatuors à cordes nos 11, 12, 13 et 14 aux membres du Quatuor Beethoven, ses partenaires musicaux pendant plus de 30 ans. Il ne dédia le quinzième et dernier quatuor à cordes à personne, ce qui explique que l'œuvre est souvent considérée comme une sorte de requiem pour sa propre personne. Fait remarquable ici, cinq des six mouvements portent l'indication de tempo *adagio* (lent), l'unique exception étant l'avant-dernier mouvement, une marche funèbre au tempo *molto adagio* (très lent).

La musique de ce quatuor à cordes est essentiellement lente et sombre, invitant l'auditeur à ralentir la cadence. Chostakovitch n'hésite pas à utiliser des moyens radicaux. Le premier mouvement, par exemple, est un exercice ascétique de composition avec des rythmes simples et des tons soutenus. À aucun moment, la musique ne se déchaîne, cultivant plutôt la monotonie. Selon une anecdote bien connue, le compositeur aurait

demandé aux musiciens du Quatuor Beethoven de la jouer de façon à ce que les mouches tombent et que le public quitte la salle par pur ennui. Dans les cinq mouvements suivants, le quatuor explore d'autres émotions, mais les nuages sombres ne se dissipent jamais complètement.

Non seulement Chostakovitch maintient le même tempo lent tout au long de l'œuvre, mais il en déconstruit également l'harmonie. Les compositions en plusieurs mouvements, comme les quatuors à cordes et les symphonies, tirent leur tension globale de l'alternance des différentes tonalités. Ici, chaque mouvement est ancré dans la tonalité de mi bémol. Malgré cette base solide, la musique se ramifie de manière apparemment atonale, rendant les mélodies et les consonances presque sans poids.

Klaas Coulembier

Borodin Quartet

© Nikita Sharpan

NL Ondertussen behoort het Borodin Quartet bijna 80 jaar tot de wereldtop. Het kwartet werd in 1945 opgericht door vier studenten van het conservatorium van Moskou, en sindsdien hebben verschillende muzikanten het kwartet in leven gehouden. Sinds hun oprichting staat de promotie van de strijkkwartetkunst van Russische componisten als Borodin, Tsjaikovski en Sjostakovitsj centraal. De connectie van het kwartet met Dimitri Sjostakovitsj was bijzonder persoonlijk, want hij begeleidde het Borodin Quartet altijd bij de instudering van de strijkkwartetten. Het Borodin Quartet werkt regelmatig samen met Nikolai Lugansky, Elisabeth Leonskaja en Mario Brunello.

^{FR} Cela fait déjà près de 80 ans que le Quatuor Borodine compte parmi les plus illustres quatuors à cordes du monde. Fondé en 1945 par quatre étudiants du conservatoire de Moscou, il a vu défiler divers musiciens qui ont su préserver sa réputation. Depuis sa création, l'ensemble a eu à cœur de promouvoir le répertoire russe pour quatuor à cordes. Le Quatuor Borodine a profité depuis ses débuts d'une collaboration étroite et de qualité avec Dimitri Chostakovitch, toujours présent pour l'accompagner dans l'étude de quatuors pour cordes. Le Quatuor Borodine collabore régulièrement avec des musiciens tels que Nikolai Lugansky, Elisabeth Leonskaja et Mario Brunello.

We danken onze mecenassen, publieke,
culturele, institutionele en structurele partners,
stichtingen en mediapartners voor hun steun.

Nous remercions nos mécènes, partenaires publics,
culturels, institutionnels et structurels, fondations et
partenaires médiatiques pour leur précieux soutien.

Opmaak van het programmaboekje · Réalisation du programme

Coördinatie · Coordination

Maarten Sterckx

Redactie · Rédaction

Klaas Coulembier, Maarten Sterckx, Luc Vermeulen

Traduction

Catherine Meeùs

Grafiek · Graphisme

Sophie Van den Berghe